

VOORORLOGSE RADIOTOESTELLEN VAN HET MERK WALDORP

Gidi Verheijen

In de reeks artikelen over vooroorlogse Nederlandse merken kwamen intussen het grootste merk, Philips, een aantal kleinere merken, het toestel NSF4 en het merk Aetherkruiser aan de orde. De overige vooroorlogse toestellen van NSF en die van Erres volgen later.

Hieronder volgt een artikel over vooroorlogse Waldorp-toestellen en het bedrijf dat dit merk op de markt bracht.

FABRIKANT WALDORP

Op 7 augustus 1915 wordt in Den Haag de N.V. Nederlandse Instrumentenfabriek Waldorp opgericht; volgens de akte van oprichting is het de voortzetting van de activiteiten van F. Onland (N.V. Instrumentenfabriek F. Onland van den Kastele en Co.). Aangenomen mag worden dat de naam van de nieuwe onderneming is afgeleid van het toenmalige vestigingsadres (Waldorpstraat 278 in Den Haag).

Aanvankelijk houdt het bedrijf zich uitsluitend bezig met de vervaardiging en verkoop van instrumenten, maar vanaf ongeveer 1923 worden ook radiotoestellen en onderdelen geproduceerd. Deze laatste activiteit wordt op 5 december 1930 in een speciaal bedrijf ondergebracht: De N.V. Waldorp Radio. R. van Romunde is de eerste directeur; in 1940 treedt R. Friedheim toe als tweede directeur.

Waldorp 23T uit 1934/1935. Foto: auteur, collectie: Rotterdams Radio Museum.

Vanaf 1931 ontwerpt en verkoopt Waldorp Radio radiotoestellen met de merknaam Waldorp en wordt de onderneming een van de belangrijkste radioproducenten in ons land. Te oordelen naar het aantal in 1943 ingeleverde radio's is Waldorp dan het vierde Nederlandse merk (met een aandeel van 3%), na Philips (48%), Erres (7%) en NSF (3,5%).

Vanaf 1937 zijn de Waldorp-toestellen niet meer gebaseerd op eigen ontwerpen, maar op een Philips-chassis, echter wel gebouwd in een eigen Waldorp-kast. Tot en met 1942 brengt Waldorp meer dan 150 verschillende types op de markt.

Na WO II begeeft Waldorp Radio zich ook op het terrein van andere producten, zoals kachels, strijkijzers en stofzuigers. In 1947 wordt deze uitbreiding van de activiteiten in het Handelsregister ingeschreven. In 1950 voegt Waldorp formeel de handelsnaam Fridor toe, maar al vanaf 1949, wordt de merknaam Fridor of Waldorp-Fridor voor de geproduceerde radiotoestellen gebruikt. Wellicht is er een relatie tussen de naam Fridor en de eerder genoemde R. Friedheim, een Rijksduitser, die in 1948 de Nederlandse nationaliteit wordt verleend.

In 1951 wordt de naam N.V. Waldorp Radio gewijzigd in N.V. Fridor Fabrieken. Zeer waarschijnlijk is dit het gevolg van verkoop of overdracht van de aandelen in het bedrijf. De geproduceerde radiotoestellen dragen dan uitsluitend nog de merknaam Fridor.

Het oorspronkelijke moederbedrijf, de N.V. Nederlandse Instrumentenfabriek Waldorp, komt een paar jaar later in financiële problemen en begin 1954 spreekt de arrondissementsrechtbank in Den Haag het faillissement uit. De N.V. Fridor Fabrieken kan het hoofd dan nog wel boven water houden en richt medio 1954 een speciale verkoopmaatschappij op, de N.V. Fridor Verkoopmaatschappij. De activiteiten richten zich in brede zin op de handel in elektrische en mechanische apparaten. De zaken ontwikkelen zich evenwel niet zoals gewenst en in 1957 wordt ook het faillissement van de Fridor Fabrieken uitgesproken, waarmee tevens het lot bezegeld is van de Fridor Verkoopmaatschappij.

De gefailleerde onderneming en de handelsnaam worden overgedragen aan de Australiër William Ross Wright, die in 1958 de Fridor Handelmaatschappij N.V. opricht, met als doel het 'aan- en verkopen, alsmede het importeren en exporteren van elektrische en mechanische apparaten'. Deze onderneming is zeker nog in 1968 actief, want in dat jaar wordt nog een nieuwe procuratiehouder ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel in Den Haag.

VOORORLOGSE RADIOTOESTELLEN

Mijn analyse van de vooroorlogse radiotoestellen van het fabricaat Waldorp is gebaseerd op de verzamelde gegevens uit de inleveringsregisters van 1943, maar ook op documenten over de radio's die joden in 1941 moesten inleveren en verder op de lijsten van de toestellen die radiohandelaren in 1941 voor het Ostspende-project hebben moeten afstaan. Daarnaast hebben ruim 50 verzamelaars, waaronder 14 uit het buitenland, de gegevens van meer dan 100 vooroorlogse Waldorp-toestellen uit hun verzameling voor mijn onderzoek

aangemeld. Deze aangemelden kwamen deels min of meer spontaan binnen, maar volgden soms ook na een verzoek om informatie, na ontdekking van relevante toestellen op websites (homepages van verzamelaars, forums, museumsites en verkoopsites als Marktplaats).

Bij de verplichte inlevering van radiotoestellen in 1943 zijn ruim 23.000 toestellen van het fabricaat Waldorp naar de inleveringsbureaus gebracht, verdeeld over meer dan 150 verschillende types.

Niet iedereen levert dan echter zijn toestel in. Naar schatting zijn er toen ruim 11.000 Waldorp-toestellen achtergehouden en verborgen, wat betekent dat er begin 1943 in totaal ongeveer 35.000 Waldorp-toestellen in ons land aanwezig waren. Van 2500 ingeleverde Waldorp-toestellen heb ik in archieven ook nog de serienummers kunnen achterhalen. Verzamelaars leverden verder nog eens bijna 100 serienummers (en andere interessante gegevens) aan. Bijzonderheden over de 50 belangrijkste Waldorp-types zijn in bijgaande tabel vermeld. In elk geval zijn alle types die nu nog in verzamelingen voorkomen in de tabel opgenomen.

Het totale aantal door Waldorp geproduceerde toestellen kan bepaald worden door de productiegrootte van alle types bij elkaar op te tellen. In die gevallen dat voldoende en eenduidige gegevens over serienummers bekend zijn, kan de productiegrootte van een type daaruit worden afgeleid. Zo vormen de verzamelde serienummers voor het type 34 een vrijwel aangesloten reeks van het laagste waargenomen nummer 102 tot het hoogste nummer 457. Uitgaande van de aanname dat de complete reeks serienummers hier het traject van 101 tot en met 500 omvat, leidt dit tot een totaal van 400 geproduceerde stuks. Bij enkele types wordt de reeks serienummers eenmaal of enkele malen onderbroken; daar heb ik bij het schatten van de productiegrootte rekening mee gehouden. Van enkele types zijn weinig serienummers beschikbaar of zijn de gegevens niet eenduidig. In die gevallen heb ik gebruik gemaakt van de

Waldorp 34A uit 1933/1934, waarvan door verzamelaars maar één exemplaar is aangemeld. Foto: auteur, collectie: Jeroen Landman.

uit de gegevens af te leiden vuistregel dat de productiegrootte van een type ongeveer 1,5 tot 3 maal zo groot is als het aantal in 1943 ingeleverde toestellen van dat type.

Bij enkele types uit 1940/1941 (HI, Oost-West en Insulinde) doet zich een bijzondere situatie voor. Die types zijn speciaal geproduceerd voor gebruik in toenmalig Nederlands-Indië. Dat betekent dat ze bij de inlevering in Nederland in 1943 sterk ondervetegenwoordigd zijn. Een andere reden voor de ondervetegenwoordiging, die mogelijk ook geldt voor de andere types uit dezelfde periode, is dat het ten tijde van de inlevering een van de nieuwste types was, die door de eigenaren bij voorkeur zullen zijn achtergehouden.

Het uiteindelijke resultaat van de analyse is dat Waldorp tot en met 1942 naar schatting ongeveer 54.000 toestellen heeft gebouwd.

In hedendaagse verzamelingen zijn de types 116 en 168 het meest vertegenwoordigd, met respectievelijk 8 en 9 exemplaren. Daarna volgt de 138,5 met 6 stuks. Van het type Insulinde zijn 3 van de 5 aangemelde toestellen in buitenlands bezit.

Van twee van de in de tabel opgenomen types zijn geen exemplaren vastgesteld bij de inlevering in 1943. Het zijn de 515WL en de 224K, waarvan we niettemin van elk één exemplaar in een verzameling terugvinden. Dit zijn dus unieke toestellen.

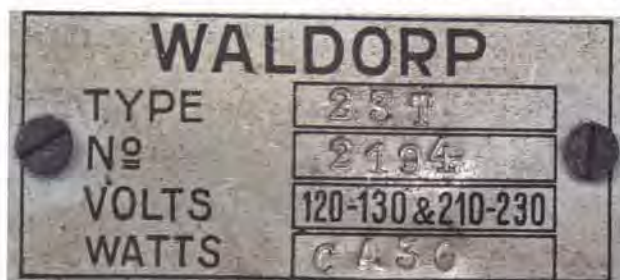
Van enkele types zijn helemaal geen toestellen in verzamelingen aanwezig c.q. aangemeld, zoals de 21B, 21BR en 158, waarvan elk toch 500 of meer toestellen zijn gebouwd. Ze zijn nu kennelijk zeldzaam. Ook van de types 108, 112, 139,5 en 320 zijn geen exemplaren door verzamelaars aangemeld.

In het artikel over de vooroorlogse Aetherkruisers is beschreven dat van dat merk 6800 vooroorlogse toestellen zijn geproduceerd en dat er nog 16 stuks (2 promille) in verzamelingen zijn aangetroffen. Voor de combinatie van 54.000 geproduceerde vooroorlogse Waldorp-toestellen en 100 stuks in verzamelingen geldt hetzelfde promillage van 2. Zoals later zal blijken, zijn de scores voor Erres en NSF echter vele malen hoger. Ik heb geen harde verklaring voor deze waarneming. Een mogelijkheid zou kunnen zijn dat toestellen van Aetherkruiser en Waldorp minder favoriete verzamelobjecten zijn.

Bij de nog in verzamelingen aanwezige Waldorp-toestellen heb ik 4 modellen typeplaatjes aangetroffen.

Het door mij model 1 genoemde typeplaatje is een metalen plaatje. Het toont de naam Waldorp en is in elk geval gebruikt bij toestellen in de periode 1934-1936 (type 23, 23T en 224K).

Model 2 is ook een metalen plaatje, maar dan zonder de naam Waldorp, en is gebruikt in de periode 1935-1938 (type 37R, 47A, 69V, 74A, 85A, 178, 213 en 473). Model 3 is maar een eenvoudig papieren plakplaatje, toegepast in de periode 1937-1939 (type 115, 116, 139, 140, 145, 163, 249, 471 en 472).

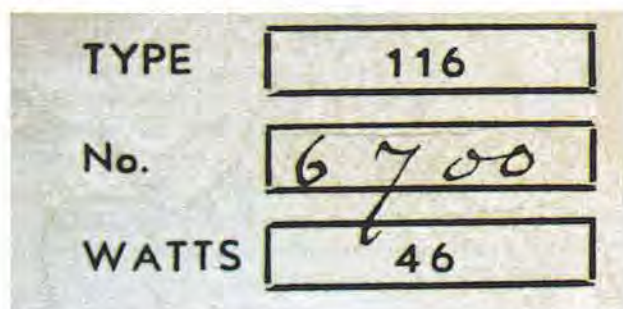
Typeplaatje model 1 (1934-1936).

Waldorp Type	Jaar	Ingeleverd in 1943	Aantal serienummers	Reeks serienummers	Schatting seriegrootte	Aantal in verzamelingen
420/GW/W/WL	1931/1932	159	2	-----	300	1
426	1931/1932	45	0	-----	100	1
428WL	1931/1932	12	1	-----	50	2
515WL	1932/1933	0	1	-----	-----	1
516/WL	1932/1933	310	6	2060-35609 *)	500	1
34	1933/1934	200	24	0102-0457	400	0
34A	1933/1934	526	39	0495-0929	600	1
204/NL/W/WL	1933/1934	196	14	45302-45719	500	1
23/TL/PL	1934/1935	1149	113	0185-2109	2100	3
23T	1934/1935	615	72	1329-2525	1300	2
74A	1935/1936	1818	178	0111-2750 *)	2000	4
85A	1935/1936	139	15	1029-1195	200	2
213/N	1935/1937	2254	151	0102-13730 *)	4000	4
224K	1936	0	1	-----	-----	1
21B	1936/1937	416	37	1004-1503	600	0
21BR	1936/1937	302	36	1027-8831 *)	500	0
37R	1936/1937	726	95	0137-1762 *)	1050	2
47A	1936/1937	1121	129	0252-2964 *)	2000	4
69V	1936/1937	37	5	1004-1116	150	1
79V	1936/1937	12	2	-----	50	1
320	1937/1938	212	27	1562-1792	300	0
471	1937/1938	933	106	81885-210001 *)	1800	3
472	1937/1938	705	80	82853-205857 *)	1400	1
473	1937/1938	379	41	1007-1697	700	2
108	1938/1939	261	31	1005-1388	400	0
139	1938/1939	379	42	0130-1098	1000	2
145	1938/1939	668	70	0111-1395	1300	1
178	1938/1939	245	26	0111-0731	700	1
249	1938/1939	29	0	-----	50	1
115/A	1938/1939	1141	116	0102-2537	2500	4
112	1939/1940	240	31	0156-0797 *)	400	0
116	1939/1940	1871	181	0160-7493 *)	6300	8
139,5	1939/1940	57	10	0560-0862	300	0
163	1939/1940	224	13	0140-0800 *)	500	3
190	1939/1940	114	13	0111-1228 *)	400	1
140/A	1939/1940	424	32	0114-1699 *)	1200	2
158/0,5/RA/Z	1939/1940	249	19	0560-1904 *)	600	0
120	1940/1941	163	18	2501-2741	300	1
138,5	1940/1941	1129	94	3533-8363 *)	4000	6
168	1940/1941	836	82	5501-8357	2900	9
215	1940/1941	147	22	1711-7177 *)	700	3
265	1940/1941	61	14	7507-7774	300	3
HI	1940/1941	302	33	8134-9655	1600	4
Oost-West	1941/1942	98	23	3534-4523	1100	3
Insulinde	1941/1942	86	16	6589-8714	2300	5
overig		2373	509	-----	4750	8
totaal		23360	2570	-----	54200	103

Overzicht van vooroorlogse Waldorp-toestellen, eerste jaar van productie, aantal in 1943 ingeleverde exemplaren, aantal in archieven en verzamelingen aangetroffen serienummers, schatting van de seriegrootte en het aantal aangemelde toestellen in hedendaagse verzamelingen.
(Vermelding van het teken *) in de kolom 'Reeks serienummers' geeft aan dat de reeks niet volledig aaneengesloten is en een of meerdere onderbrekingen omvat.

Typeplaatje model 2 (1935-1938).

Typeplaatje model 3 (1937-1939).

Typeplaatje model 4 (1940-1941).

Model 4 treffen we aan in de jaren 1940-1942 (type 138,5, 168, 215, 265, HI, Insulinde en Oost-West). De eerste typeplaatjes na WO II zijn trouwens ook van papier, maar dan wel bedrukt.

Van 1938 tot en met 1940 volgt Waldorp een curieuze methodiek bij het toekennen van type-aanduidingen. De type-aanduiding is dan namelijk gelijk aan de winkelprijs en zo ontstaan types als 108, 112, 116, 163 en 190, maar ook 138,50 en 139,50 voor types die respectievelijk f 138,50 en f 139,50 kosten. Ook in 1941 volgt Waldorp in een enkel geval nog deze praktijk, want het in dat jaar geïntroduceerde type Oost-West, dat f 210 kost, wordt ook wel als het type 210 aangeduid.

Op vrijwel alle door verzamelaars aangemelde Waldorp-toestellen zitten nog de Philips-licentieplaatjes. Anders dan bij andere merken zijn op Waldorp-toestellen het rechthoekige Philips-licentieplaatje met de letter A en het vierkante plaatje met de letter B samen achter op het chassis aangebracht. Achtergrond van het gebruik van die plaatjes was dat Waldorp Philips-octrooien toepaste en daarvoor vanaf ongeveer 1930 aan Philips een licentievergoeding moest betalen. De aangebrachte licentieplaatjes waren het bewijs dat voor het betreffende toestel aan de betalingsplicht was voldaan. Het in perforatie aangebrachte cijfer in het licentieplaatje geeft aan voor hoeveel radiolampen is betaald. Verdere bijzonderheden

over licentieplaatjes (en radio-octrooien en licenties) zullen in een apart artikel in een later nummer beschreven worden. Sommige verzamelaars denken dat Waldorp een Duits radio-merk is (en spellen het dan vaak ook als Waldorf). Zelfs de samensteller van het Funkschau-boek met buizenbezettingen van Duitse toestellen uit de periode 1927-1942 gaat in dit verband in de fout. Hij neemt namelijk Waldorp op in het rijtje van Duitse radiofabrikanten en vermeldt daarbij verder uiterst merkwaardige type-aanduidingen, zoals "3,2784", "2,10035 Ost-West" en "163/2". Ik ontdekte dat dit aanduidingen en (volg)nummers zijn op schema's en technische tekeningen van Waldorp. Deze

Licentieplaatjes op een Waldorp 215N uit 1940, met het in perforatie aangebrachte cijfer 5 (er moest voor lampen een licentievergoeding betaald worden). Bij Waldorp is zowel het A- als het B-plaatje op het chassis aangebracht.

aanduidingen zijn dus ten onrechte aangezien als type-aanduiding! De databank Radiomuseum.org toont nog de sporen van deze uitlijders.

Bij Waldorp-toestellen valt op dat deze, in elk geval vanaf 1938, aan de achterkant van het chassis een met de hand en met rode cijfers aangebracht nummer dragen. Bij andere merken heb ik iets dergelijks niet aangetroffen. Het nummer is kennelijk in de productiefase aangebracht, want vaak is het deels overgeplakt door een typeplaatje of licentiesticker (zoals in bijgaande afbeelding).

Ook na WO II worden deze rode nummers trouwens aangetroffen. De betekenis van de nummers is mij niet duidelijk geworden. Ik zie geen relatie met toesteltype, serienummer of chassisnummer. Het zou een code voor de productiedatum kunnen zijn, een productievolumennummer of het nummer van het personeelslid dat de montage of kwaliteitscontrole heeft uitgevoerd.

Op het beperkte aantal mij ter beschikking staande foto's is het rode nummer helaas niet altijd volledig zichtbaar. De wel goed zichtbare nummers variëren van 2006 tot 49252.

Verder heb ik in een Russisch radiomuseum een toestel ontdekt van het type Insulinde, dat in 1941 bij een Nederlandse radiohandelaar is gevorderd ten behoeve van het Ostspende-project van Goebbels. In 1942 is dit toestel via Posen (Poznan, in het voormalige Polen) naar Rusland afgevoerd. Dit toestel draagt nog steeds het speciale Ostspende-label, dat ontwor-

pen is door de Berlijnse graficus Böhland, die ook het logo voor de Olympische Spelen van 1936 in Berlijn heeft ontworpen. De huidige eigenaar van het toestel heeft dit gekregen

Op vrijwel alle Waldorp-toestellen is, in elk geval vanaf 1938, op het chassis een met de hand geschreven nummer in rode cijfers aangebracht. Het chassis van deze Waldorp Insulinde uit 1941/1942, met het serienummer 7400, chassisnummer 162703 en Philips-licentienummer 23897, draagt het nummer 3979.

van de zoon van een kolonel van het Rode Leger, die het op zijn beurt in 1944 van zijn meederen heeft gekregen wegens zijn verdiensten in het Russische leger. Over de ontdekking van dit label versijnt binnenkort een artikel van mijn hand in het tijdschrift Funkgeschichte van onze Duitse zustervereniging GFGF.

Graag wil ik Leo van Vreeswijk speciaal bedanken voor zijn vele, nuttige bijdragen aan mijn onderzoek. Hij is 'hofleveran-

Waldorp Insulinde uit 1941 in een Russisch radiomuseum, afkomstig van het Ostspende-project van Goebbels. Het Ostspende-label bevindt zich onder de opengeklapte wereldkaart.

Ostspendelabel op een Waldorp Insulinde in een Russisch radiomuseum.

cier' van gegevens over Waldorp-toestellen, maar vooral ook, zoals later zal blijken, over toestellen van het merk Erres. Aanmelding van vooroorlogse toestellen van de merken Erres en NSF staat overigens nog steeds open.

REFERENTIES

1. Gidi Verheijen, "Het radiotoestel in de Tweede Wereldoorlog", 29 maart 2009
2. Nationaal Archief, Archief Handelsregister Kamer van Koophandel 's-Gravenhage, toegangsnummer 3.17.13.03, dossiers 1800, 18953, 49641 en 59160
3. Funkschau Bestückungstabellen für Rundfunkempfänger, Werner Triefoff, 1947
4. RKK Radiomuseum, http://www.rkk-museum.ru/collections/bc/bc1/bc1_e.shtml

Waldorp 516WL uit 1932/1933, het enige door verzamelaars aangeelde exemplaar. Foto en collectie: Nico den Haak.